

7. С.І. Кручок // Землевпорядний вісник №3. – 2001. – С. 38–59.
8. Кручок С.І. Питання експертної грошової оцінки сільськогосподарських угідь / С.І. Кручок // Землевпорядкування. – 2001. – № 3. – С. 57–62.
9. Кручок С.І. Про бонітування та грошову оцінку ріллі / С.І. Кручок // Науковий вісник НАУ. – 2001. – №43 – С. 13–18.
10. Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів {Методику доповнено пунктом 2-1 згідно з Постановою КМ № 492 від 23.05.2012}.
11. Міжнародні стандарти оцінки. Принципи, стандарти та правила / ред. О. Драпівський, І. Іванова. – К.: UKRels, 1999. – 122 с.
12. Національний стандарт №1 «Загальні положення оцінки майна та майнових прав», затверджений Постановою КМУ від 10.09.2003 р., №1440.
13. Національний стандарт №2 «Оцінка нерухомого майна» затверджений Постановою КМУ від 28.10.2004 р., №1442.
14. Третяк А. М. Стан та проблеми управління земельними ресурсами в Україні // Вісник аграрної науки. – 2001. – № 8. – С. 5–11.
15. Чим і як можна відновити родючість наших ґрунтів // Пропозиція. – 2001. – №5. – С. 47–49.
16. Теоретичні основи державного земельного кадастру: Навч. посібник / М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, О.Я. Микула та ін.; За заг. ред. М.Г. Ступеня. – 2-ге видання, стереотипне. – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 336 с.
17. zakon.rada.gov.ua/go/858-15.
18. zakon.rada.gov.ua/go/2768-14
19. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1378-15.

УДК 332.3:630

Никитюк Ю.А.

*кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник відділу економіки природокористування в агросфері
Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЯМИ ЛІСОГОСПОДАРЬСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Досліджено теоретичні підходи до формування процесу лісоуправління, що дозволили обґрунтувати економічну стратегію трансформації системи управління землями лісогосподарського призначення. Обґрунтовано напрями та пріоритети трансформації системи управління землями лісогосподарського призначення, розглянуті, як основні, вимоги до процесу, структури і функцій лісоуправління, виходячи з реформування інституціонального оточення і стратегії сталого розвитку. Система сталого управління на земельних ділянках, де здійснюється лісогосподарська діяльність, запропонована в статті, враховує екологічні, соціальні та економічні результати лісоуправління для суспільства в цілому.

Ключові слова: землі лісогосподарського призначення, управління, трансформація, система, механізм, реформування.

Никитюк Ю.А. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЯМИ ЛІСОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕННЯ

Исследованы теоретические подходы к формированию процесса лесоправления, позволившие обосновать экономическую стратегию трансформации системы управления землями лесохозяйственного назначения. Обоснованы направления и приоритеты трансформации системы управления землями лесохозяйственного назначения, рассмотрены, как основные, требования к процессу, структуре и функциям лесоправления, исходя из реформирования институционального окружения и стратегии устойчивого развития. Система устойчивого управления на земельных участках, где осуществляется лесохозяйственная деятельность, предложенная в статье, учитывает экологические, социальные и экономические результаты лесоправления для общества в целом.

Ключевые слова: земли лесохозяйственного назначения, управление, трансформация, система, механизм, реформирование.

Nykytiuk Yu.A. TRANSFORMATION OF THE FORESTRY PURPOSE LAND MANAGEMENT SYSTEM

This paper deals with theoretical approaches to the formation of the forest management process, that allowed to justify an economic strategy of transformation of the Forestry purpose land management system. Directions and priorities of transformation of the Forestry purpose land management system have been substantiated, as well as considered as the basic requirements of the process, structure and function of forest management, based on reforming the institutional environment and sustainable development strategy. Sustainable management system on land plots where forestry activities are carried out, suggested in the article, takes into account environmental, social and economic results of the forest management for society as a whole.

Keywords: forestry purpose lands, management, transformation, system, mechanism, reforming.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших стратегічних галузей економіки України є лісове господарство. В силу об'єктивних і суб'єктивних причин лісова галузь важко адаптується до ринкових умов господарювання, особливо в умовах дефіциту лісових ресурсів. У системі лісоуправління виникають нові проблеми формування взаємовигідних економічних відносин між державою (власником земель лісогосподарського призначення) та лісокористувачами. Збитковість лісового господарства для власника природного ресурсу – земель, низький рівень соціальної ефективності, глибокий розрив між ви-

користанням лісових ресурсів та потенційною продуктивністю лісових екосистем свідчать про недостатнє опрацювання методології управління землями лісогосподарського призначення відповідно до принципів розвитку природи і суспільства, економічної ефективності та соціальної справедливості.

Загострення конфліктів з приводу використання земельних ресурсів, як просторової бази існування лісових екосистем, нині набуває особливої актуальності. Сьогодні для збереження функцій лісових екосистем недостатньою є реалізація на практиці підходів сталого лісоуправління і лісокористування.

Вирішення цього завдання потребує виходу за межі кола управлінських рішень, які стосуються лише лісів, і звернення уваги на аспекти, пов'язані з землекористуванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічний механізм та інституційні засади використання земель лісгосподарського призначення розглядалися в наукових працях В.А. Голяна, А.І. Карпука, Я.В. Ковалю, І.М. Лицура, Є.В. Мішеніна, І.М. Синякевича, Ю.Ю. Туниці. Проблеми управління земельними ресурсами в лісовому господарстві висвітлені у публікаціях І.Я. Антоненко, А.М. Бобка, О.І. Дребот, О.В. Сакаль, О.І. Фурдичка, М.Х. Шершуна. Вивчення теоретико-методологічних положень економічної системи управління земельними ресурсами в лісовому господарстві дозволяє забезпечити подальший розвиток науково-методологічних аспектів дослідження даної проблеми. У той же час, широке коло питань, пов'язаних з економічною стратегією

трансформації системи управління землями лісгосподарського призначення в змінених інституційних умовах, не отримало концептуального рішення, що об'єктивно вимагає додаткових досліджень.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в обґрунтуванні стратегічних напрямів трансформації системи управління землями лісгосподарського призначення як підсистеми соціально-економічної стратегії держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система управління землекористуванням лісового господарства характеризується загальними, властивими будь-яким іншим системам управління характеристиками. Разом з тим, особливістю управління землями лісгосподарського призначення є суміщення двох сторін діяльності: соціально-економічної та природно-екологічної. Стратегічна мета першої з них – це найбільш повне і якісне задоволення потреб

держави і суспільства в різноманітних ресурсах лісу. Інша мета визначається необхідністю не тільки збереження, а й поліпшення природних ресурсів лісової сфери з метою забезпечення екологічних функцій лісових екосистем (забезпечення здоров'я населення, рекреація, отримання кисню і т.д.). Лісові екосистеми відрізняються багатофункціональністю, їх використання можливе за багатьма напрямками – експлуатаційне, захисне, природоохоронне, естетичне, рекреаційне та ін. Відповідно, і економічна оцінка лісових ресурсів повинна проводитися з урахуванням всіх функцій, виконуваних ними. Основою для економічних оцінок є дані лісовпорядкування (або експертні оцінки для територій, по яких відсутні дані лісовпорядкування).

Завдання забезпечення ефективного управління землями лісгосподарського призначення слід розглядати в умовах трансформаційної економіки. Управління – це процес прийняття рішень та забезпечення їх реалізації для досягнення визначеної суб'єктом управління мети. Кінцева мета управління лісовими та іншими придатними для створення лісів землями – задоволення попиту суспільства на ресурси і послуги лісових екосистем – досягається шляхом виділення для їх створення (відновлення, підтримки функціонування) просторового базису – земельної ділянки з відповідними ґрунтами як джерелом існування наземної екосистеми [4, с. 32–36].

Форми управління лісовим господарством здійснюють істотний вплив на стан і динамі-

Рис. 1. Модель трансформації системи управління землями лісгосподарського призначення

Джерело: сформовано за [2; 4; 7]

ку земель лісогосподарського призначення, породного складу і вікової структури лісових екосистем. У той же час перетворення організаційних форм управління землями лісогосподарського призначення та лісовим господарством визначається економічними, природними і географічними умовами, значенням лісового сектора в економіці держави. Взаємовплив і взаємозалежність цих явищ і процесів визначили методологічний підхід до вивчення динаміки регіональних систем лісоуправління як відкритих систем, обумовлених у своєму розвитку економічними та лісівничими вимогами [2, с. 105]. Лісогосподарська діяльність здійснюється в ринкових умовах. Враховуючи, що лісокористування є елементами єдиного процесу відтворення, їх економічна організація повинна будуватися на однакових умовах.

На нашу думку, модель трансформації системи управління землями лісогосподарського призначення має розглядатися як сукупність взаємопов'язаних елементів, які сприяють досягненню поставленої мети і охоплюють інституційні засади, структуру управління, функції та пріоритети реформування (рис. 1).

Основою ефективного використання земель лісогосподарського призначення є інституційно-правові засади (рамки), які визначають режим власності, права, обов'язки і відповідальність власників та користувачів лісових ресурсів, структуру, повноваження й відповідальність профільних та інших державних і місцевих органів управління, контролю й охорони лісів, регламентують участь громадськості та неурядових організацій [4, с. 48].

Парадигма коеволюційного розвитку суспільства і природи, в тому числі взаємодії людини і лісових екосистем, висуває вимогу рівноваги економічних, соціальних та екологічних завдань. Дотримання даного балансу вимагає стратегічного державного управління і не може бути забезпечене тільки ринковими механізмами. Стратегічний сенс розмежування повноважень та функцій державного управління у сфері використання, охорони, захисту лісового фонду і відтворення лісових ресурсів полягає в тому, що їх результатом є створення умов формування економічних відносин в лісовому господарстві, адекватних реаліям інституціонального середовища, що забезпечують розвиток лісового сектора економіки.

Структура системи лісоуправління визначається роллю та значенням кожного її елемента. Форма організації та взаємозв'язки між елементами системи визначають її зміст. Із зміною організаційних форм і економічних відносин відбувається якісне перетворення системи лісоуправління, що підтверджується вітчизняною та зарубіжною практикою в галузі використання, охорони, захисту і відтворення лісів [1; 5; 6; 9].

Реструктурування функцій веде до зміни організаційної структури управління землями лісогосподарського призначення і відповідно закріплених повноважень та їх ресурсного забезпечення. Методичний підхід до класифікації конкретних функцій лісоуправління побудований нами на підставі аналізу повноважень (функцій) діючих органів управління в галузі використання та відтворення лісів, що забезпечує достовірність і найбільш повне уявлення про реально існуючі функції.

Можна виділити наступні функції системи управління землями лісогосподарського призначення:

- Облік земельних ресурсів ведеться для організації раціонального використання, охорони, захисту і відтворення лісових екосистем, систематичного контролю за кількісними та якісними змінами

структури лісового фонду й забезпечення достовірними відомостями зацікавлених учасників земельних відносин.

- Планування землекористування є процесом розподілу ресурсів, зокрема, прав використання землі певним чином задля забезпечення максимальної ефективності з урахуванням характеру навколишнього середовища та добробуту населення [5, с. 261–263]. Важливою умовою при господарському плануванні використання земельних ресурсів є всебічний аналіз особливостей і закономірностей земельних відносин в суспільстві.

- Прогнозування використання земельних ресурсів, що здійснюється в схемах землеустрою територіальних підрозділів, в проектах внутрішньогосподарської організації території лісогосподарських підприємств.

- Організація використання та охорони земель лісогосподарського призначення передбачає розроблення завдань, виконання яких забезпечує досягнення поставленої мети діяльності суб'єкта господарювання, а також визначення суб'єктів відносин, що склалися з приводу використання та охорони земель лісогосподарського призначення, та розподіл між ними повноважень, обов'язків і відповідальності [4, с. 53].

- Мотивація ефективного використання лісових та інших, додатних для створення лісів, земель включає сукупність заходів, спрямованих на стимулювання землекористування з метою отримання максимальних суспільних та індивідуальних вигод від потенційної продуктивності земель.

- Моніторинг земель лісогосподарського призначення є складовою моніторингу навколишнього природного середовища і являє собою систему спостережень за станом лісового фонду нашої країни, у тому числі земель, розташованих у зонах радіоактивного забруднення. Моніторинг земель лісогосподарського призначення – важлива функція управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів. Завданнями моніторингу земель є: довгострокові систематичні спостереження за станом земель; аналіз екологічного стану земель; своєчасне виявлення змін стану земель, оцінка цих змін, прогноз і вироблення рекомендацій щодо запобігання негативним процесам та усунення їхніх наслідків; інформаційне забезпечення землекористування, землеустрою, державного контролю за використанням та охороною земель.

- Контроль за використанням та охороною земель лісогосподарського призначення є найважливішою функцією управління земельними ресурсами в лісовому господарстві, що передбачає діяльність компетентних органів, спрямовану на забезпечення дотримання земельного законодавства, вимог охорони і використання земель в лісовій галузі України. Метою контролю за використанням та охороною земель, що збігається з метою усієї екологічної діяльності, є задоволення справедливих соціальних, економічних, екологічних потреб нинішнього і майбутнього покоління у сфері розвитку і охорони навколишнього природного середовища.

Обов'язковою вимогою до ведення лісового господарства на певній території лісового фонду є виконання рекомендації лісовпорядкування, що забезпечують дотримання основних принципів державного управління в галузі використання, охорони, захисту і відтворення лісових екосистем: раціональне, безперервне й невиснажливе використання земель лісогосподарського призначення, сталий розвиток – збалансований розвиток економіки та поліпшення навколишнього середовища.

Переорієнтація ведення лісового господарства на підприємницькі принципи діяльності передбачає перехід від адміністративно-бюрократичних методів управління до економічних методів, необхідність врахування кон'юнктури ринку, виробництво нових продуктів і освоєння нових ринків. За умов ринкової економіки основною економічною умовою здійснення виробничо-господарської діяльності є організація прибуткового виробництва. Отримання достатнього прибутку необхідне для збереження економічної життєздатності підприємства, забезпечення можливості модернізації та розвитку. Тому, в якості організаційної форми ведення лісового господарства розглядається комерційна організація будь-якої організаційно-правової форми відповідно до цивільного законодавства.

Прийняття стратегічних рішень у виборі організаційної структури пов'язане з проблемами ринкової невизначеності щодо недостатньої або недостовірної інформації, впливом численних факторів зовнішнього середовища, що визначає необхідність варіантності стратегічного вибору з можливих альтернатив. Оцінку умов організації ведення лісового господарства, як виду економічної діяльності для конкретної території лісового фонду, пропонується проводити методом проектних (розрахункових) макетів для організаційних структур: з прав надання земель лісгосподарського призначення в користування (довгострокова оренда і короткострокове користування), джерелами формування доходів, формами комбінування виробництва, податковим режимом підприємств.

Тобто, господарські функції щодо використання та відтворення лісів мають виконуватися організаціями на принципах підприємництва, що забезпечить мотиваційні механізми залучення інвестиційних ресурсів для модернізації, економічну відповідальність за прийняті управлінські рішення. Відмежування господарських функцій від управлінських у рамках нинішніх лісгоспів, очевидно, призведе до поділу останніх на дві структури з різними організаційно-правовими формами.

Пропонуємо обґрунтування організації ведення лісового господарства проводити із застосуванням методу управлінського обліку, сутність якого полягає в плануванні та обліку прямих (змінних) витрат за видами продукції (робіт, послуг) і постійних (непрямих) витрат у цілому по підприємству. При використанні цієї системи постійні витрати трактуються як періодичні, відповідно, накладні витрати в частині постійних витрат, що відшкодовуються з маржинального доходу (маржинального прибутку), який обчислюється як різниця між виручкою від реалізації і прямими витратами [1, с. 82]. Диференціація прямих витрат дозволяє визначити залежність суми прибутку від обсягу реалізації за видами продукції, що випускається і управляти обсягом реалізації, собівартістю (перемінними і постійними витратами) та рентабельністю.

У зв'язку з необхідністю формування конкурентного середовища у сфері лісокористування та лісо-відтворення, а також з метою посилення фінансової самодостатності лісових господарств актуалізується проблема інституціоналізації реформування відносин власності на лісові ресурси. У даний час формуються нові інститути взаємодії держави і приватного сектора, що отримали назву державно-приватного партнерства. Як відзначає М.Х. Шершун [7, с. 7–8], сис-

тема користування та управління лісами може бути реалізована за допомогою державно-приватного партнерства у системі орендних відносин, коли держава і приватний бізнес однаковою мірою рівновідповідальні за результати прийнятих рішень у сфері використання та відтворення лісів, що стане організаційною та економічною базою ефективного екологоорієнтованого лісового менеджменту.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, стратегічні пріоритети трансформації системи управління землями лісгосподарського призначення розглядаються з позиції соціально-економічної стратегії держави, що обумовлена у своєму формуванні, як загальними закономірностями соціально-економічного розвитку, так і суперечностями форм та методів лісокористування в єдиному відтворювальному циклі. Економічна стратегія повинна сприяти сталому розвитку, збалансованому управлінню земельними ресурсами лісового господарства, підвищенню ефективності використання й відтворення лісових ресурсів.

Система сталого управління лісовим господарством на земельних ділянках, де здійснюється лісгосподарська діяльність, запропонована в роботі, враховує екологічні, соціальні та економічні результати лісоуправління для суспільства в цілому. У рамках цієї системи визначається ефективність кожного учасника лісових відносин. Стратегічний підхід до лісоуправління спрямований на забезпечення потенціалу прибутковості. Тактичними економічними цілями лісоуправління розглянуто збільшення прибутковості лісового господарства при збереженні лісового потенціалу та соціальної ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайсумова Л.Д. Анализ зарубежного и отечественного опыта организации лесопользования и лесопользования / Л.Д. Гайсумова, А.Х. Бирсов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – Ростов-на-Дону: РГУ, 2007. – № 3. – Ч. 2. – С. 80–84.
2. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: [монографія] / О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов. – К.: Аграрна наука, 2014. – 317 с.
3. Мезенина О.Б. Теоретические положения формирования эффективной системы управления земельными ресурсами лесного комплекса субъектов Российской Федерации: [монография] // О.Б. Мезенина. – М.: ФГБОУ ВПО «Государственный университет по землеустройству», 2012. – 109 с.
4. Сакаль О.В. Ефективне управління землями лісгосподарського призначення: [монографія] / О.В. Сакаль. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 176 с.
5. Фурдичко О.І. Лісова галузь України в контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти: [монографія] / О.І. Фурдичко, В.В. Лавров. – К.: Основа, 2009. – 424 с.
6. Фурдичко О.І. Вопросы экономики землепользования в процессе ведения лесоводства в законодательстве Украины / О.И. Фурдичко // Экономика Украины. – 2013. – № 5 (610). – С. 56–66.
7. Шершун М.Х. Напрями реформування організаційно-економічної структури управління лісовим господарством / М.Х. Шершун // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 1. – С. 5–12.
8. Шершун М.Х. Реформування лісового господарства в контексті проведення земельної реформи в Україні / М.Х. Шершун, О.І. Дребот // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 7–13.
9. Kimmins J.P. Forest ecology. A Foundation for Sustainable Forest Management and Environmental Ethics in Forestry / J.P. Kimmins. – Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2003. – 720 p.